

Bedâyiü'l Vasat'ta Dik Edatının Kullanım Alanları ve İşlevleri Üzerine Bir İnceleme

(An Examination of the Usage Areas and Functions of the Preposition "Dik" in Bedâyiü'l Vasat)

Ayşe Rumeysa FİDAN¹

Makale Geçmişi

ÖZ

Article History

Alındı/Received:
15/11/2023

Kabul edildi/Accepted:
20/12/2023

Article Type:

Araştırma Makalesi
Research Article

Çağatay Türkçesi, Orta Asya'da genel olarak 15 ve 20. asırlar arasındaki dönemi kapsar. Bu zaman diliminde Ali Şir Nevâyî gibi büyük şâirler, çağdaşları arasında derin bir saygı ve hayranlık uyandırmıştır. Ali Şir Nevâyî, diğer şairler arasında önde gelen bir isim olarak tanınmış ve eserleriyle önemli bir etki bırakmıştır. Çalışmalarıyla Türk edebiyatının yanı sıra Türk dilinin ve kültürünün gelişimine büyük katkı sağlamıştır. Dördü Türkçe biri Farsça olmak üzere toplam beş divanı vardır. Türkçe divanlarından birisi olan *Bedâyiü'l Vasat*'ta Türkçe, Arapça ve Farsça birçok edatın kullanıldığı görülmektedir. Dilin zamanla değişmesi nedeniyle çok sayıda edat da tarihî dönemlerden günümüze kadar değişime uğramıştır. Bu değişimler, dilin evrimi ve tarihsel gelişimi ile doğrudan ilgilidir. Çağatay Türkçesinde oldukça yaygın bir şekilde kullanılan *dik* edatı da birçok fonetik değişikliğe uğramıştır. Ali Şir Nevâyî'den önce "tig ~ teg ~ deg" şekilleri görülürken Nevâyî ile birlikte *dik* şeklinde kullanıldığı görülmüştür. Bu çalışmada, *Bedâyiü'l Vasat*'ta yer alan *dik* edatlarının geçtiği beyitler taranmış, ardından bu beyitlerde yer alan *dik* edatlarının isim, zarf gibi sözcük ve tamlamalar gibi sözcük gruplarıyla kullanımı ortaya konulmuştur. Bunun yanı sıra *dik* edatının ek-fiil alarak yüklem hâline gelmesi örneklerine de rastlanmıştır. Anlam çerçevesinde değerlendirildiğinde, *dik* edatının Çağatay Türkçesi dönemine ait manzum eserlerde özellikle benzetme amacıyla kullanıldığı tespit edilmiştir. Ancak, *Bedâyiü'l Vasat*'ta, *dik* edatının cümle içindeki kullanımına bağlı olarak daha farklı fonksiyonel değişiklikler de mevcut olduğu belirlenmiştir. Eserin detaylı bir incelenmesi sonucunda, eserde *dik* edatının sadece benzetmeyle sınırlı olmayan bir kullanım alanına sahip olduğu ortaya çıkmıştır. Yapılan incelemeler, söz konusu edatın ihtimal ve belirsizlik ifadesi, miktar belirtme ve bir durumu belirleme gibi çeşitli fonksiyonlarda da kullanıldığını göstermektedir. Bu durum, Nevâyî'nin dil kullanımındaki zenginliğini açıkça ortaya koymaktadır. Ele alınan beyitler, anlam bilimsel bir çerçeveden incelenmiş, Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Bu sayede, Nevâyî'nin *dik* edatını nasıl, ne şekilde ve hangi işlevde kullandığı açık bir şekilde görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Ali Şir Nevâyî; Bedâyiü'l Vasat; *dik* edatı; fonksiyon.

© 2023 BUAAD-BIJAR. Tüm hakları saklıdır.

Kaynak gösterme / To cite this article:

Fidan, A. R. (2023). Bedâyiü'l Vasat'ta *dik* edatının kullanım alanları ve işlevleri üzerine bir inceleme. *Bayterek Uluslararası Akademik Araştırmalar Dergisi*, 6(2), 517-534. doi: 10.48174/buaad.1392152

Summary

Chagatai Turkish generally covers the period between the 15th and 20th centuries in Central Asia. In this period, great poets such as Ali Şir Nevâyî aroused deep respect and admiration among their contemporaries. Kut (1989), Nevâyî's literary aspect is exceptional not only for Çağatay or Eastern Turkish Literature, but also in all Turkish literature. He played a primary role in the formation of Classical Chagatai Literature and made Chagatai a classical language. So much so that the Chagatai language was called "Nevayi language" (p.450). Ali Şir Nevâyî was known as a leading figure among other poets and left a significant impact with his works. With his works, he made a great contribution to the development of Turkish language and culture as well as Turkish literature. Çelik (1996), Ali Şir Nevâyî wrote nearly thirty works on various genres and subjects. He played a major role in the creation of the literary language and the revival of the national language, and enabled Central Asian Turkish literature to reach a classical level with national

¹ Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, rumeysaf1998@gmail.com, 0000-0001-9235-0689

taste. Each of Nevâyî's works not only illuminates a social and cultural aspect of his time, but also reflects the greatness of his national consciousness, his artistic genius, and his characteristic of being a founder and pioneer (p. 7).

Ali Şir Nevâyî has a total of five divans, four of which are in Turkish and one in Persian. It is seen that many prepositions in Turkish, Arabic and Persian are used in *Bedâyiü'l Vasat*, one of the Turkish divans. Korkmaz (2019) defines prepositions as task words that do not have meanings on their own, come after words and word groups with nouns and nouns, are closely connected with them in terms of meaning, dominate them in terms of grammar, and establish various semantic relations between the words to which they are added and the other words of the sentence. defined (p. 895). Due to the change of language over time, many prepositions have changed from historical periods to the present. These changes are directly related to the evolution and historical development of language. The preposition *dik* which is widely used in Chagatai Turkish, has also undergone many phonetic changes. Dagestanlıoğlu (2015), The preposition teg of Old Turkish is used in the form of tég / dég in Chagatai, with the interest of analogy and comparison, with simple nouns, pronouns with complementary and plain forms. From the first written data of Turkish, it has become antäg, büntägi etc. included in the figures. While tég and dég/k were used together in Pre-Classical Chagatai texts, dég/k form became the dominant structure in Classical Chagatai texts. The preposition teg is a unit whose different appearances can be determined in the word > enclitic > suffix process in both historical and contemporary branches, which have been used since the oldest texts of the Turkish language (p. 375). Soydan (2019), in the form of teg > tek > dek from Old Turkish, in Crimean Tatar Turkish, which is contemporary Turkish dialects and accents, -Day / -DAm; In Kyrgyz Turkish, -DAY; In Bashkir Turkish, -DAY and starting with the consonant ɣ as a result of infiltrating -ɣAy, and in Tatar Turkish, this preposition, which is used in different forms, function and meaning, such as -DOy as an archaic element of the tic form independently of stereotyping and also depending on lip harmony, means Ali Şir Nevâyî'. In the scanned poetic works of A.D., after the word types such as noun and pronoun, it is connected without suffix, directly (in the form of a *dik*) or with a relative case suffix, and it is used by being stereotyped in the forms of andak (anı teg arrow, anta arrow) and mundak (minı teg arrow) with indicative pronouns. It is seen in the scanned works of this period that the annexation and unification process started from the Old Turkish period and continued in the Chagatai Turkish period (p. 145). While "tig ~ teg ~ deg" shapes were seen before Ali Şir Nevâyî, it was seen that they were used as *dik* together with Nevâyî.

In this study, the couplets with the preposition *dik* in the Turkish divan *Bedâyiü'l Vasat*, which means "the beauties of middle age", were scanned, and then the use of the prepositions in these couplets with nouns, pronouns, adjective-verb suffixes and phrases were revealed. After special names such as "Mecnun Dik, Yusuf Dik"; They are used after genus names such as "kuş *dik*, cân *dik*". At the same time, the examples identified in the couplets such as "andak, mundak, min *dik*, sin *dik*" are presented and their usage with pronouns is discussed. The use of the preposition *dik* with adjective-verb suffixes has also been encountered. examples are given. At the same time, the poet used this preposition with noun phrases: bihi color erect, mercy verse erect, tilbe dogs erect, etc. Nevâyî also puts the *dik* preposition in the predicate function by taking an additional verb. A few of the detected examples are: tulip *dik*, blood *dik*, berk *dik*.

Another part of the study deals with the functions of the preposition. While the *dik* preposition varies depending on the word structure and its place in the sentence, it has been determined that it is used especially for simile in verse works belonging to the Chagatai Turkish period. In addition, as a result of the detailed examination of the divan, it has been determined that the preposition *dik* has a usage area that is not limited to similes. Studies have revealed that the preposition *dik* is also used in various functions such as expression of probability and uncertainty, specifying quantity, expression of equality, and determining a situation. A few of the examples used to express the probability or possible consequences of a situation or event are as follows: ash ash hairy perch, red coral bahr mevcindin akargu imes. Nevâyî also used the preposition *dik*, meaning "up to", in the quantity function as "sheep *dik*, *dik*". While expressing that something is exactly the same and equal, the use of the preposition *dik* is encountered. The expression "Mecnûn-ı sergerdân cismîğa kğamed ton pushing and *dik*" is given as an example. The usages that indicate a situation in terms of functionality were also encountered with the following example: can Çan Çıkkı Dik. In this context, in line with the analyzes made, it has been seen that the *dik* preposition in Ali Şir Nevâyî's *Bedâyiü'l Vasat* divan, which has been scanned and examined, is used in many functions. The richness and diversity of the poet's language use is an indication of Nevâyî's language skills and the depth in his literary works.

Keywords: Ali Şir Nevâyî; Bedâyiü'l Vasat; prepositions; preposition *dik*; function.

GİRİŞ

Çağatay Türkçesi, Türk dilinin gelişimi, evrimi ve kültürel mirası açısından önemli bir dönemi temsil etmektedir. Bu dönemin öne çıkan ismi, dilin ve edebiyatın gelişiminde büyük rol oynayan Ali Şir Nevâyî olarak kabul edilmektedir. "Çağatay Türkçesi diye adlandırılan Türkistan müşterek edebî dilinin en büyük temsilcisi hiç şüphesiz, Ali Şir Nevâyî'dir. Nevâyî, eserleriyle, sadece yaşadığı çağa damgasını vurmakla kalmamış; tesiri sonraki asırlara uzanmış müstesna bir şahsiyettir. O,

kendisinden ilham alan sayısız muakkibi için kutlu ve ebedî bir kaynaktır.” (Özkan, 1996: 198). İlim ve sanat yönüyle ön plana çıkan Nevâyî, 9 Şubat 1441’de Herat’ta doğmuştur. “Babası Uygur kabilesine mensup Kiçkine Bahşı’dır ve Ali Şir’in kendi ifadesine göre, ataları Barlas emirleri, Timur ve oğullarının hizmetinde bulunmuştur. Ali Şir’in mensup olduğu aile ise Ömer Şeyh Mirza ve oğlu Baykara’ya hizmet etmiştir.” (Togan, 1940). “Nevâyî çocukluk ve gençlik dönemlerinde iyi bir öğrenim görmüş; dönemin hükümdarı Hüseyin Baykara ile birlikte okumuştur. Hüseyin Baykara 1470 yılında tahta geçince, Nevâyî’yi de saraya almış ve ona divan beyliği vermiş, onu siyasi ve idari işler danışmanı olarak atamıştır.” (Mengi, 2019: 99). Kut, Ali Şir Nevâyî’nin edebî yönünün sadece Çağatay ya da Doğu Türk edebiyatını kapsamadığını, bütün Türk edebiyat sahasında yaygınlaştığını belirtmiştir. Aynı zamanda Klasik Çağatay edebiyatının oluşumunda birincil rolü üstlenen Nevâyî’nin Çağatay Türkçesini klasik bir dil hâline getirdiğini ve Çağatay Türkçesinin “Nevâyî Dili” olduğunu ifade etmiştir (1989). Köprülü, kendisinin başta Farsça olmak üzere, pek çok konuda rekabet edilebilir bir kültür diline sahip olmasının yanı sıra nazım ve nesirin her türünü ifade etme yeteneğine sahip olduğunu da belirtmiştir (1989: 147). Nevâyî, “Edebî dilin oluşturulmasında ve millî dilin canlandırılmasında büyük rol oynamış, Orta Asya Türk edebiyatını millî zevkle klasik bir seviyeye ulaşmasını sağlamıştır. Nevâyî’nin her eseri, devrinin sosyal ve kültürel bir yönünü aydınlattığı gibi, onun millî şuurunun büyüklüğünü, san’at dehasını, kuruculuk ve öncü olma özelliğini de yansıtmaktadır” (Çelik, 1996: 7). Mengi, bu şöhretli şâir Ali Şir Nevâyî’nin Orta Asya’da gelişen Türk diline katkısına odaklanarak, Farsça’nın resmi dil olduğu ve o dönemde aydınların genellikle Farsça yazmayı tercih ettiği bir ortamda, Türkçe’nin Farsça ile yarışır hâle geldiğini ve hatta bazı yönlerden daha üstün olduğunu savunduğunu belirtmiştir. Mengi, Nevâyî’nin bu tutumunun, dönemin genç şairlerini Türkçe yazmaya teşvik ettiğini ve Türkçenin edebî dil olarak kullanılmasını sağladığını belirtmiştir (2019: 99). Bu durum da göz önüne alındığında, onun Türk kültür ve edebiyatındaki yeri daha da önemli hâle gelmektedir. Çeşitli tür ve konularda otuza yakın eser meydana getiren Nevâyî, “İlk divanına ‘çocukluk döneminin gariplikleri’, ikinci divanına ‘gençlik döneminin nâdireleri’, üçüncü divanına ‘orta yaşlılığın bediaları (güzellikleri)’, dördüncü divanına ‘yaşlılığın faydaları’ anlamına gelen dikkat çekici isimler vermiştir. Divanlarının hepsi birden ‘mana hazineleri’ anlamına gelen ‘Hazâinü’l-Maânî’ adını taşır” (Ercilasun, 2013: 413). Ali Şir Nevâyî’nin çok renkli, verimli ve hareketli geçen hayatı, Zeki Velidi Togan’ın İslam Ansiklopedisi’ndeki maddesi ile Ağâh Sırrı Levend’in dört ciltlik “Ali Şir Nevâyî” adlı eserinde (TDK, Ankara 1965-1968) ayrıntılı olarak anlatılmıştır.

Bu çalışma, Ali Şir Nevâyî’nin otuz beş ile kırk beş yaşları arasında yazdığı *Bedâyiü’l Vasat* adlı divanını *dik* edatı çerçevesinde çeşitli açılardan incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırma, *Bedâyiü’l Vasat*’ ta bulunan *dik* edatın dil bilgisel özelliklerini ve işlevlerini anlamak amacıyla

gerçekleştirilecektir. Bu bağlamda, edatların metin içindeki rolü belirlenerek dil bilgisel yapının detaylı bir analizi yapılacaktır.

Edatlar, birtakım kelimeler arasındaki ilişkileri belirleyen sözcüklerdir. Korkmaz, yalnız başlarına manaları olmayan, ad ve ad soylu kelime ve kelime gruplarından sonra gelerek anlam bakımından bunlarla sıkı sıkıya bağlı bulunan, gramer bakımından onlara hâkim olan ve eklendikleri kelimeler ile cümlenin öteki kelimeleri arasında çeşitli anlam ilişkileri kuran görevli sözler olduğunu ifade eder (2019: 895). Benzer şekilde edatların tek başına manalarını olmadığını belirten Ergin, edatların hiçbir nesne veya hareketi karşılamadıklarını fakat manalı kelimelerle birlikte kullanılarak onları desteklemek suretiyle bir gramer vazifesi gördüklerini, bundan dolayı manalı kelimeler olan isimlerin ve fiillerin yanında edatların da bir görevi olduğunu dile getirmiştir (2013: 472). Karaağaç, edat teriminin bugünkü Türk dilciliğinde, çekimlik bağlı birimlerin ekleşmemiş olanları için kullandığını belirtir. Osmanlı dilcilik geleneğinde ise bu terimin bütün yapım ekleri, çekim ekleri ile bugün edat olarak bildiğimiz, çekim, bağlama ve ünlem edatları gibi ekleşmemiş bağlı birimler için kullanılır ve ‘tek başına anlamı ve kullanımı olmayan, ancak söz, kök ve gövdelerinden sonra gelerek yeni sözler türeten veya bu sözlerin bir araya gelişini sağlayan dil birimi’ olarak tanımlandığını ve bu yüzden de eski çalışmalarda edat, yapımlık ya da çekimlik ve ekleşmiş ya da ekleşmemiş olabileceğini belirtmiştir (2009: 35). Dil bilgisel yapının yanı sıra, edatlar aynı zamanda birlikte kullanıldıkları sözcüklerle çeşitli işlevlere sahiptir. “Söz gelişi, ‘gibi’ edatı esas itibarıyla ‘eşitlik, aynılık, benzerlik’ görevi yüklendiği hâlde, işlev dallanması yoluyla aynı zamanda çabukluk, tarz ve zaman gösterme işlevleri de yapabilmektedir. Aynı durum öteki bazı edatlar için de söz konusudur.” (Korkmaz, 2019: 895). Bu bağlamda araştırma, *Bedâyiü'l Vasat*'ta bulunan *dik* edatının kullanım şekli ve işlevi gibi çeşitli perspektiflerden ele alarak Nevâyî'nin dil kullanımındaki zenginliği anlamayı ve değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Böylece, şiir dilinin temelini oluşturan edatların sınırlandırılması çerçevesinde *dik* edatının tespiti ve incelenmesi, Nevâyî'nin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

Yöntem

Bu çalışmada, nitel araştırma desenine uygun olarak doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Çalışma kapsamında, *Bedâyiü'l Vasat* isimli eser veri olarak kullanılmış ve *dik* edatı ana problem olarak ele alınmıştır. Şiir dilinde edatlar, metnin anlam derinliğini ve şairin ifade gücünü belirleyen önemli unsurlardan biridir. Bunların anlaşılması beyitlerin anlaşılabilirliğini artırarak okuyucuya daha etkili bir anlama imkanı sağlar. Bu bağlamda, *dik* edatları özelinde yapılan bu çalışma, Nevâyîyi anlamak ve değerlendirmek adına bir odak noktası sunmaktadır. *Bedâyiü'l Vasat* eserindeki *dik* edatın çeşitli kullanımları ve bu kullanımların alt bileşenleri ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Bu şekilde, eserdeki *dik* edatın kullanımıyla ilgili sorunlar ve alt problemler belirlenmiş ve analiz edilmiştir.

Bulgular

Bu bölümde, elde edilen araştırma bulguları sunulmaktadır. Bulgular, araştırmanın ana problemlerine göre değerlendirilmiş, alt problemleri düzenlenerek sunulmuştur. Araştırmanın elde ettiği sonuçlar, alt problemlerin belirlediği düzen doğrultusunda sunulmuştur. Bu şekilde, her alt problem için elde edilen bulgular ayrı ayrı sunularak araştırmanın hedeflerine yönelik bilgi verilmiştir. Bu çerçevede gerçekleştirilen araştırmada, *Bedâyiü'l Vasat* divanında yer alan *dik* edatın çeşitli sözcük veya sözcük gruplarıyla kullanımı detaylı bir şekilde incelenmiş, edatın ek fiil olarak yüklem oluşturabilme yeteneği ve bağlamdan kaynaklı kullanım biçimine bağlı olarak işlevselliğini belirlemiştir. Bu çalışma sonuçları, edatın farklı kullanım biçimlerini açığa çıkartarak elde edilmiştir.

1. Dik Edatı

Dik edatı, etimolojik kökeni Türkçe olan bir dil bilgisel yapıdır. Yer, zaman, sebep, amaç gibi çeşitli anlamsal ilişkileri ifade etmek amacıyla, tarihî Türk lehçelerinde farklı sahalarda farklı şekillerde kullanılmıştır. Tek tip bir yapıda kalmayarak d>t gibi ses değişimlerine maruz kalan *dik* yapısının çeşitlenmiş biçimlerinin birçoğu özellikle Çağatay döneminde belirginlik kazanmıştır. Çağatay Türkçesinde *dik* edatı “tig”, “teg” veya “deg” şeklindeyken, Ali Şir Nevâyî ile birlikte “*dik*” formu daha yaygın hâle gelmiştir. Dilin evrimi ve tarihsel gelişimi sürecinde, pek çok edatın da biçim ve kullanımında değişime uğradığı görülmektedir. Bu değişimler, dilin yaşadığı dönemlerdeki kültürel, sosyal ve dil bilimsel etkileşimlere bağlı olarak ortaya çıkmıştır.

Dik edatının çeşitli biçimlerdeki kullanımının yanı sıra, farklı işlevlerde de kullanımlarına rastlanmaktadır. Araştırmacıların edatın biçimi, kullanım şekli ve işlevi konusundaki farklı görüşleri bulunmaktadır. Gabain, *Eski Türkçenin Grameri* isimli eserde bu edatın eşitlik, gibilik bildirdiğini ve daha ziyade bir son çekim edatı olarak görüldüğünü ifade eder. (2000: 46). Dağıstanlıoğlu ise Eski Türkçe'nin *teg* edatının, Çağataycada *tég / dég* şeklinde, benzetme ve kıyaslama ilgisiyle isimlerin yalın, zamirlerin tamlayan ve yalın hâlleriyle kullanıldığını, Türkçenin yazılı ilk verilerinden itibaren zamirlerle kullanımlarında ekleşme göstererek *antäg, büntägi* vb. şekillerde de yer aldığını belirtir. Aynı zamanda Klasik öncesi Çağatay Türkçesi döneminde *tég* ve *dég/k* biçimlerinin her ikisinin de kullanıldığını ortaya koymuştur. Ancak Klasik Çağatayca metinlerinde, *dég/k* şeklinin daha yaygın bir şekilde tercih edildiğine vurgu yapmıştır. Bunun yanı sıra *teg* edatının Türk dilinin en eski metinlerinden itibaren kullanılan, hem tarihî hem de çağdaş kollarında kelime > enklitik > ek sürecinde farklı görünüşleri tespit edilebilen bir birim olduğunu da ifade eder (2015: 375). Türk ve Boz bunu destekler nitelikte Çağatay Türkçesinin söz başındaki “t” sesini koruyan bir Türk lehçesi olmasına rağmen, Oğuz Türkçesinin etkisiyle bazı sözlerde t- > d- değişimi olduğunu belirterek şu örnekleri verir: *takı > dagı* (MSD 480), *ti-> di-*(MSD 726) *teg > dek* (LD 407) (2019: 145). Eckmann ise *dék/g* edatının Nevâyî'den önce genellikle *tég*, seyrek olarak *tégin* “gibi, kadar” olarak kullanıldığını ifade

etmiştir (1960: 57). Ağca, söz başı /t/ > /d/ değişiminin yaşandığı sözcüklere örnekler verirken teg “gibi” edatına da değinmiştir. Bu edatın Çağatay Türkçesinde teg, deg, dek ve *dik* şekillerine rastlandığını belirtmiş, Oğuzca bir karakter olan söz başı /t/ > /d/ değişiminin Harezmi Türkçesi metinlerinde teg sözcüğünde de tanıklanıyor oluşunun ancak Oğuz diyalektinin tesiri ile ya da Oğuzcanın diyalektikal unsuru olarak değerlendirmiştir (2020: 102). *Dik* edatının Eski Türkçeden beri kullanıldığı belirten Böke, asıl şeklini tegi < teg olarak vermiştir. Sona eklenerek kalıplaşmış -i iyelik ekinin ise daha sonradan düştüğünü ve kelimenin teg şeklini aldığını ifade etmiştir. Başta bulunan t ünsüzünün Çağatay Türkçesinde d ünsüzüne dönüştüğünü ve kelimenin dek hâlini aldığını da açıklar (2018: 38). “Oğuz Türkçesinde ön seste /k/ > /g-/ ve /t-/ > /d-/ tonlulaşması, ilk hecedeki birincil uzun ünlünün kısalması sonrasında ilk hecedeki ton gücüne bağlı olarak gerçekleşir. İlk hecedeki asli uzunluklar kısalırken uzun ünlünün ton gücü ilk sese kayar. Böylece kelime başındaki tonsuz ünsüz tonlulaşır. Başlangıçta sadece uzun ünlülü kelimelerin ilk seslerinde ortaya çıkan ön ses tonlulaşma hadisesi, daha sonraları Oğuz grubu lehçelerinin gelişim sürecine bağlı olarak genelleşmiştir. Bugün Oğuz Türkçesinde, ilk hecede asli uzunluk taşıyan taşıması, birçok kelimedede ön seste tonlulaşma yolunda bir eğilim söz konusudur” (Hunutlu, 2018). Çağatay alanında, ön seste t-> d- değişimi, sınırlı sayıdaki sözde dikkati çekmektedir. Başta ET teg > Çağ. *dik* ‘gibi’ olmak üzere kelimelerin çoğu edat görevindedir (Karaağaç, 2012: 231). Mustafa Argunşah da araştırmacıların tespitlerine benzer şekilde “deg~ teg~ day” şekillerine yer vermiş ve ‘gibi, kadar’ anlamında kullanıldığını belirtirmiştir (2014: 145). Görüldüğü üzere, *dik* edatı Türkçenin her sahasında az çok farklı şekillerde kullanılan bir edattır. Bu çeşitlilik, dilin zenginliğini ve yapısal esnekliğini yansıtmaktadır. Bu doğrultuda araştırma, Nevâyî’nin en sık kullandığı edatlardan birisi olan *dik* edatının görevlerini ve dil bilgisel kullanımlarını Türkiye Türkçesine aktararak vermeyi amaçlamaktadır.

2. Dik Edatının Sözcük ve Sözcük Gruplarıyla Kullanımı

İsim ögesi ile *dik* edatının birlikte kullanımı bir edat grubunu meydana getirir. “Bu grupta isim unsuru başta, çekim edatı sonra bulunur.” (Karahana, 2019: 63). *Bedâiyü'l Vasat*’ta da *dik* edatının birtakım sözcük ve sözcük gruplarıyla kullanımına rastlanmıştır. Söz konusu edat, özel isimlerle birleştiğinde benzerlik üzerinden vurgulanan kişi arasında bir anlam ilişkisi kurar. Bu durumda şâir doğrudan bir kişi üzerinden gerçekçi benzetme yapar. Cins isimler ile yapılan benzetmelerde ise belirli bir türü veya kategoriye öne çıkarır. Bu edatın sözcükler ile kullanımının yanı sıra, bir cümlede bir ismin, başka bir isimle ya da bir belirleyiciyle bir araya gelerek anlam taşıyan isim tamlamaları ve bir ismi nitelendirme veya belirtmek amacıyla sıfat tamlamaları şeklindeki kullanımları da söz konusudur. Aynı zamanda bir kişiyi veya nesneyi belirten kişi ve işaret zamirlerinin kullanımlarına

da rastlanmıştır. Yapısal olarak ele alındığında sıfat fiil eki almış sözcüklerin ardından *dik* edatının kullanımını da görülmektedir. Divanda tespit edilen beyitler şu şekildedir:

Vâmık u Ferhâd u Mecnûn dikler ol vâdî ara

Bolsalar peydâ mini hem ol arada isteñiz BV 200/2

Vamık, Ferhat ve Mecnun gibiler o vadide ortaya çıksalar beni aralarında isterler. (isim: özel isim)

Vişâliñ bey'ide sûd itmiş ol tâcir ki Yûsuf dik

Eger miñ bendesi bolsa barın bu vech üçün satmış BV 256/2

Yusuf gibi bir köleye sahip olmak için bin kölesini satan tacir, yine de kar etmiştir. (isim: özel isim)

Çun Nevâyî dik hevâyî boldum ol ay hecridin

Ni 'acab yil dik yüz ursam tartıp efgân her taraf BV 310/9

Ey ay (gibi sevgili), ayrılığın Nevâyî gibi nefsimde düşkün oldum, öyle ki rüzgâr gibi her tarafa inleyip yüz çevirsem buna şaşılır mı? (isim: özel isim)

Mecnûn dik iler min itekim birle çü tofrağ

Gûyâ ki fenâ gerdi yağar ol ilekimdin BV 494/5

Mecnun gibi eteğim ile toprak elerim, güya o eleğimden fenâ tozları yağar. (isim: özel isim)

Zülfidin tañ yok Kelîmu'l-lâh dik iste ejdehâ

Kim yed-i beyzâdın iyleptür nümû-dâr ilgini BV 626/4

Hz. Musa gibi saçından ejderha (olmasını) istesen buna şaşılmaz çünkü bembeyaz elinden elini görünür yapmıştır. (isim: özel isim)

Köydi könlüm şu'le otluğ dâstâmdın tüşüp

Râst ol kuş dik ki köygey ot figânıdın tüşüp BV 52/1

Ateşli şöhretinden gönlüme alev düştü (ve gönlüm) yandı. (Gönlüme) düşen alevin beni kuş gibi inletip yakacak olması doğrudur. (isim: cins isim)

Gonçe dik kanlıg köñül kim boldı ol gül kûyide

İy şabâ tut gâh gâhî ol aralardın haber BV 169/4

Ey doğudan esen rüzgar, arada bir içlerinden haber getir çünkü kanlı gönül gül köyünde gonca gibi oldu. (isim: cins isim)

Her kişi kim gayr-ı 'ışkıñ harfi yazgay her varak

İlgini iylep kalem başın kalem dik iyle şak BV 324/1

Herkes her yaprağa aşktan başka harfi yazacak, (sen) elini kalemin başı eyleyip kalem gibi yaz.

(isim: cins isim)

Nevâyî hecr deştidin tena'um bisteri tapkay

Bu vâdide irik kum çün yanında boldı kâkum dik BV 327/9

Ey Nevayi! Ayrılık çölünden bolluk ve bereket bulacağını düşünüyorsan, bu vadide büyük kum tepeleri yanında kakım (as) hayvanı gibi ol. (isim: cins isim)

Tîğ-ı 'ışkındın köñül her yan ağız dik boldı çâk

Bu ağızlardın ni tañ çıksem figân-ı derd-i çâk BV 328/1

Aşk kılıcından gönlün her yanı ağız gibi parçalandı. Bu ağızlardan parçalanmış dert feryadı etsem buna şaşılır mı? (isim: cins isim)

Tolğanıp köysem 'acab yok otka tüşken rişte dik

Çün firâk otığa cism-i nâ-tüvânım örtediñ BV 361/4

Ateşe düşen ip gibi dolanıp yansam buna şaşılmaz. Çünkü ayrılık ateşinde ben bedeni güçsüzü yaktın. (isim: cins isim)

Tenimdür halka zülfi dalı yañlıg derd kâfında

Yılan dik tolğanıp her lahza bir hârâ şikâfında BV 552/1

Vücudum dert Kafında halka halka saçlarının ardi gibi (delik deşik)tir. Saçların (bu hâl ile) bir mermer yarığına her an dolanıp duran (bir) yilana benzer. (isim: cins isim)

Bedâyiü'l Vasat'ta dik edatı ile birlikte ismin yerini tutan zamirlerden işaret ve şahıs zamirlerin kullanımına rastlanmıştır. Bu kullanımlar doğrudan bir kişiyi, durumu veya nesneyi benzetme edatı vasıtasıyla göstermektedir. Benzetme edatı işaret zamirlerinde andak ve mundak şekillerinde kalıplaşarak kullanılmıştır. Hacıeminoğlu andak sözcüğü için, teg edatından çıkıp durum zarfına dönüştüğünü ifade etmiştir. "Muntag/ mundag da teg edatı ile birleşerek meydana gelmiştir ancak edat olmaktan çıkıp durum (hâl) zarfına dönüşmüştür." (Hacıeminoğlu, 1989: 66-67). Çağatay Türkçesi'nde sıklıkla kullanılan bu formların bir dizi anlamsal çeşitliliği bulunmaktadır. Ancak, bu

başlıkta özellikle *dik* edatının sözcüklerle olan kullanımına odaklanıldığı için, andak ve mundak sözcüklerinin anlamları irdelenmeyecektir. *Bedâyiü'l Vasat*'ta *dik* edatının şahıs ve işaret zamirleri ile kullanımını tespit edilmiştir. Söz konusu tespit edilen beyitler şu şekildedir:

Ġam tûni mühlik durur sûz u güdâz ehliġa kim

Taňġaġa âhir bolur miñ dik köyüp yıġlap çerâġ BV 302/4

Gam gecesi ateşten yanıp eriyen kişiler (öyle) helak olmuşlar ki sabah olana kadar benim gibi ağlayan sonunda mum olur. (şahıs zamiri)

Köp iy gül urma bülbül cânıġa bi-dad hârın kim

Sin ü min dik gül ü bülbülni köp ötkerdi bu büstan BV 455/8

Ey gül, bülbülün canına zulüm dikenini çok vurma, bu bahçe sen ve ben gibi gül ve bülbülü çok gördü geçirdi. (şahıs zamiri)

Miniñ kibi kiġer il köñli kâmıdın nâ-kâm

Birev ki sin dik irür yârı mest ü hûd-kame BV 531/5

El gönü de benim gibi arzusuna ulaşmadan arzusundan geçer, her birinin yârı de senin gibi kendini beğenmiş ve bencildir. (şahıs zamiri)

Ķızıl ġâder-şeb ü mâvî tüşekler içre titrer sin

Anıñ dik kim kıyaş kökler bile gül-gün şehâb içre BV 542/4

Onun gibi gül renkli bulut içerisinde güneş ve gökler ile kızıl yatak yaygısı ve mavi döşekler içinde titrersin. (şahıs zamiri)

Ķaşı mihrâbıda vaşlın istep iyler min du'â

İy Nevâyî tañ yok andak kıblede mundak tilek BV 330/7

Kaş mihrabında sana kavuşmayı isteyip dua ederim. Ey Nevâyî, öyle kıblede bunun gibi dilek olsa şaşılmaz. (işaret zamiri)

'İşk otıdın tende andak şa'b oluptur köymekim

Kim şererler târıdın gûyâ toġulmuş köñlekim BV 409/1

Tende aşk ateşinden onun gibi yanışam çok olmuştur. Güya gömleğim kıvılcımlar ipliğinden dokunmuş. (işaret zamiri)

Ķırmadım cân riştesin nâvekleriġa pey kibi

İyle kuşlar kaydığa mundak tınâbî tapmadım BV 435/4

Can ipliğini oklara iz gibi bağlamadım, öyle kuşlar bağına bunun gibi tınâbî bulmadım. (işaret zamiri)

Yukarıda da bahsedildiği üzere, edat grupları içinde, edatlardan önce gelen isim unsuru aynı zamanda bir isim ve sıfat grubunu da içerebilmektedir. *Bedâyiü'l Vasat'ta* bu tür gruplar, isim tamlaması ve sıfat tamlaması biçiminde *dik* edatından önce de kullanılmıştır. Bu kullanımlar şu şekildedir:

Bihî rengi dik olmuş derd-i hecriñdîn maña simâ

Dimâğım içre her bir tuhmi yañlıg dâne-i sevdâ BV 28/1

Sevda tanesi beynimin içerisindeki her bir tohum gibi, yüzüm ayrılığın derdinden ayva rengi gibi olmuş. (isim: isim tamlaması)

Hecride barça 'azâb âyetleri şânımdadır

Barça rahmet âyeti dik nâzil anıñ şânıda BV 533/6

Ayrılıkta hepsi azap âyetleri mahiyetindedir, varlığında ise hepsi rahmet âyeti gibidir. (isim: isim tamlaması)

Tenimni za'f kılıp sübha târı dik halka

Birin birin körünüp mühre dik boğun boğunu BV 588/4

Tesbih ipi gibi halka, bir bir görünüp yumru gibi boğum boğumu tenimi zayıf kılıp. (isim: isim tamlaması)

Dehr ili dik igridürler şûhlar baştın ayak

Tik nazarda tüz ikin ol 'ahdi yalğan kâmeti BV 643/6

Neşeliler, dünya halkı gibi baştan aşağı eğrilerdir, o sözü yalan olanın boyu doğru bakışı doğru mu acaba? (isim: isim tamlaması)

Çün Nevâyî yâr sarı yüzlenür kaygu kalur

Sâye kalğan dik kiyin hürşîd bolgaç utruda BV 27/7

Güneşin karşısında gölgenin olması gibi (sevgiliye yönelen) Nevâyî'nin kaygıları da arkasında kalır. (isim: sıfat tamlaması)

'İşkiñ otı içre her dem kül bolur min örtenip

Geh gehî hem tilbe itler dik çıkar min çörkenip BV 56/1

Aşk ateşi içinde her zaman yanıp kül olurum, bazen kuduz köpekler gibi yanıp çıkarım. (isim: sıfat tamlaması)

'Işk könlüm bâğın asrap tâze âhir saldı ot

Bâğ-bân-ı mest dik kim bûstânın örtedi BV 613/2

Âşık gönlüm sarhoş bahçivan gibi bahçeyi yaktı, taze bahçeyi koruyup en sonunda ateş saldı. (isim: sıfat tamlaması)

Sözcük grupları içerisinde yer alan sıfat fiiller bir fiilin cümlede sıfat görevinde kullanılan hâlini ifade eder. "Sıfat fiillerin bir alt sınıf olarak bağlı olduğu fiilimsiler, Türkçenin söz diziminde sıklıkla başvurulan, önemli bir gramer kategorisini temsil eder. Bu kategori, gerek yardımcı, gerekse asıl unsurda kendini göstererek Türk söz diziminin kuruluşunu zenginleştiren belli başlı gramer unsurlarının başında gelir." (Topçu, 2011: 1). *Bedâyiü'l Vasat*'ta sıfat fiil eki almış sözcüklerin *dik* edatından önceki kullanımlarına da rastlanmıştır. Bu kullanımlar şu şekildedir:

N'iylep ol tâvus peykerni tiley külbemğa kim

Cuğd konmas dem-be-dem yimrülğü dik dîvâne dip BV 64/8

Her an yıkılacak bir divane gibi olan, baykuşun bile konmadığı kulübeme o tavus yüzlü sevgiliyi nasıl isteyebilirm ki?(sıfat-fiil)

Lîkin ol otnı ayağ birle öçürgen dik basıp

Ĥatıñıñ ĥayli yüziniñ şu'lesi pâ-mâl iter BV 150/2

Ateşin yalnızca ayak ile basılarak söndürülmesi gibi senin yüzünün ateşi (parlaklığı) de ayva tüyleri tarafından çiğnenir. (sıfat-fiil)

Heçerdin her dem kıllur bu ĥâtır-ı efgân ĥavf

Zâhir itken dik ölümdin her zamân bîmâr ĥavf BV 306/1

Bu inleyen gönül, hasta görünenin her zaman ölümden korkması gibi her an ayrılıktan korkar. (sıfat-fiil)

Bir bir üstide koyup-min furkatıñ niçe dâğ

'Işk ĥâmı içre koyğan dik tabağ üzre tabağ BV 324/5

Aşk sofrasına tabak üzerine tabak koyulması gibi senin ayrılığınla yaralarımın üzerine nicelerini eklerim. (sıfat-fiil)

Hecr zulmîğa çıdar-min ölgeli yoq añlasa

Kim irür qatlimğa ol cân u cihân kayğurğu dik BV 326/5

Ayrılık zulmüne sonunda ölüm olsa bile dayanırım katliama kaygılanacak olan can u cihanın kim olduğunu anlasam. (sıfat-fiil)

Sin köñül birseñ Nevâyîğa gehî miñ cevri ile

İrmes ol her dil-rübâğa köñlini aldurğu dik BV 326/7

Eğer ki bin bir eziyete rağmen Nevâyî'ye gönül verecek olursan her gönül çelene gönül verenler gibi değildir o. (sıfat-fiil)

Yüz açıp bildürdi qad birle saçı tink irkenin

Zâhir olğan dik tün ü kün tinkliki nev-rûzdın BV 469/2

Yüzünü açıp nevrüzda belli olan gece gündüz eşitliği gibi boyu ile saçının boyutu eşit olduğunu söyledi. (sıfat-fiil)

Semendi ot çakılğan dik çü sikrir

Ol otđın sikritür na'lı şerare BV 532/2

Çevik ve güzel at çakılan ateş gibi koşar, ateşten nalı kıvılcımlar kaldırır. (sıfat-fiil)

3. Dik Edatının Yüklem Olarak Görünümü

Bedâiyü'l Vasat'ta, dik edatının ek fiil olarak edat grubu hâline gelmesi ve cümle içinde yüklem göreviyle kullanılması örneklerine rastlanmıştır. "Cümlelerde yüklem görevi üstlenen edat gupları ya bildirme eki almakta ya da 'imek' fiili ile çekime girmektedir." (Baydar, 2001: 110). Bu bağlamda, söz konusu kullanımlar şu şekildedir:

Za'f ara ol küyidin südrer qolum tartıp raqîb

Benddin ayırğu diktür kılsa nâ-hencâr küç BV 98/5

Rakip, zayıf düşmüş (beni) (senin) mahallenden uzaklaştırır, koluma sonsuz güç gösterse bağdan ayıracak gibidir.

Furqatıñdın lâle diktür çâk çâk olğan köñül

Nige kim hem qan ara bolmış boyağlıq hem köyük BV 331/4

Ayrılığından parça parça olan gönlüm lale gibidir, ki o kanlar içindeymişçesine boyanmış ve yanmıştır.

Ꞑadeh alıp leb-i cân-bahşına koy ağzıma sâkî

Ki cânı iylegü dikdür helâk renc ü humârım BV 415/6

Can bağıslayan dudağın için kadeh alıp ağzıma sâki koy, eziyet ve içki mamurluğum helak edecek gibidir.

Hecr kanım tökkü diktür iyle kim zâr olmışam

Bat kutulğum gerçi bes katık giriftâr olmışam BV 420/1

Öyle bir aciz olmuşum, acımasızca düşmüşüm ki ayrılık kanımı dökülecek gibidir, gerçi çabucak kurtulmuşum.

Köñül müjganîñ üzre kirpigimde kaçre kan diktür

Bu yañlıg deşne yiptür tâ esîr olmuş firâkıñğa BV 538/3

Gönül, kirpiğın üzerindeki kirpiğimde bir damla kan gibidir. Bu gibi hançer yiyip ayrılığına esir olmuşum.

Hem barurda hem yanarda ötkü diktür çerhdin

Çıkısa ol ay hecride âhım otı gerdûn sarı BV 620/2

Ay gibi sevgilinin ayrılığından ahımın ateşi göğe doğru çıkısa hem gittiğinde hem döndüğünde felekten gider gibidir.

Tâ tenimğa ot tutaşmış berç diktür hey'etim

Furkatıñ tâ za'fdın andaç ki nâl itmiş mini BV 622/5

Ayrılığın güçsüzlükten beni öylece inletmiş. Durumum tenime ateş tutulmuş şimşek gibidir.

4. Dik Edatının İşlevsel Çeşitliliği

Tarihi Türk lehçelerinde bazı sözcükler, şekil değişikliği olmaksızın işlevsel olarak çeşitlilik gösterebilmektedir. “Belirli sözcük türüne ait bir kelimenin yapı bakımından bir değişikliğe uğramadan diğer bir deyişle, herhangi bir ek almadan başka bir sözcük türüne geçmesine fonksiyon değiştirme (functional shift ya da conversion) adı verilmektedir.” (Sarı, 2000: 229). Kullanım yerine bağlı olarak ortaya çıkan anlam çeşitliliği veya cümledeki işlev farklılıkları edatlar için de söz konusudur. “Edat grubu, söz dizimi içinde, sıfat, zarf ve isim görevi yapar. Grup yapısında edatın türüne göre zaman, yön, durum, benzetme, sebep, miktar, şart vs. bildirir.” (Karahan, 2019: 64). Söz

konusu “gibi” anlamındaki *dik* edatı, benzetme ilişkisi kurmak amacıyla sıklıkla tercih edilmiştir. Ancak, çok yaygın olmasa da benzetme işlevi dışındaki kullanımlarına da rastlanmaktadır. Nevâyî, *Bedâyiü'l Vasat* eserinde *dik* edatını ihtimal, belirsizlik, miktar, benzetme, durum gibi fonksiyonlarda çeşitli biçimlerde kullanarak zengin dil kullanımını sergilemektedir. Bu durum, onun geniş kapsamlı düşünce yapısını yansıtan ve zengin bir dil kullanımına sahip güçlü bir şair olduğunu göstermektedir. Nevâyî'nin *Bedâyiü'l Vasat*'ta ortaya koyduğu kullanımlar şunlardır:

Örter irdi hecr nevmîd irkenimde vây kim

Şevk otı kül kılgı diktür bolğalı peydâ ümîd BV 118/2

Ayrılık ümitsizliğinde yanardı vah, ümit ortaya çıktığında arzu ateşi kül olacak gibidir. (ihtimal/ belirsizlik)

Hecr kanım tökkü diktür iyle kim zâr olmuşam

Bat kutulğum gerçi bes katık giriftâr olmuşam BV 420/1

Öyle bir zayıf, inleyen, aciz olmuşum ki ayrılık kanımı dökecek gibidir. Hemen kurtulmak istiyorum ama iyice yakalanmışım. (ihtimal/ belirsizlik)

Hem barurda hem yanarda ötkü diktür çerh̄din

Çıkısa ol ay hecride âhım otı gerdûn sarı BV 620/2

Ay gibi sevgilinin ayrılığından ahımın ateşi göğe doğru çıkısa hem gittiğinde hem döndüğünde felekten gider gibidir. (ihtimal/ belirsizlik)

Ey köñül dir-sin ki yaşur 'ışkını ni yaşuray

Kim irür cismim fenâ tofrağıda yaşurğü dik BV 326/3

Ey gönül, gizli olan aşkını neden gizleyeceğim dersin çünkü vücudum fena toprağında gizlenecek gibidir. (ihtimal/ belirsizlik)

'Iyş vaktın bil ganîmet kim irür dem uşbu dem

Çerh̄ ırnes fevt bolğan vaqtı yandırğü dik BV 326/6

Zevk vaktini ganîmet bil çünkü an bu andır. Çerh̄ elden kayıp gidecek, vakit geri dönecek gibi değildir. (ihtimal/ belirsizlik)

Arımas eşkim bile közniñ kızargan regleri

Bahr mevcidin aqargü dik imes mercân kızıl BV 376/5

Gözün kızaran damarları gözyaşım ile temizlenmez, kızıl mercan deniz dalgasından akacak gibi değildir. (ihtimal/ belirsizlik)

Eşk bahrı igrimige tüşmemiş min çıkku dik

'Işk ol deryâda kılmış asru ser-gerdân mini BV 578/6

Gözyaşı denizi çevrintisine düşmemiş olan ben çıkacak gibiyim, aşk o denizde beni daha çok sersem yapmış. (ihtimal/ belirsizlik)

Mihr dik yâr ivrülür başığa her ser-geşte kim

Zerre dik kılsa hevâ-yı 'ışkı içre özni pâk BV 328/4

Güneş gibi sevgili aşk arzusu içinde kendini zerre gibi temiz tutsa her sersem başının etrafında döner. (miktar)

'Acab yok deşt ara Mecnûn koyun dik şadkası bolmak

Kayan bir nâka körse sağınıp Leylî kaçârıdın BV 466/8

Leyla nerede sürüden bir dişi deve görse düşündür, çölde Mecnunun toz gibi sadakası olsa buna şaşılır mı? (miktar)

Vaşl şubhın tâ ebed köz tutmasun 'uşşâk ara

Kim ki hicrânım tünü dik bir karangu şâmı bar BV 148/5

Aşıkların arasında kavuşma sabahından ebediyete kadar göz atmasın çünkü ayrılığımın gecesi gibi karanlık akşamı var. (eşitlik)

İrür ser-geşte hâkî ten ara Mecnûn köñül her yan

Ton itken dik koyundın cismiğa Mecnûn-ı ser-gerdân BV 455/1

Başı dönmüş Mecnunun bedeni tozdan elbise yapar gibi, hâki ten içerisinde Mecnunun gönlünün her yanı perişandır. (benzetme)

Vaşl şubhın tâ ebed köz tutmasun 'uşşâk ara

Kim ki hicrânım tünü dik bir karangu şâmı bar BV 148/5

Aşıkların arasında kavuşma sabahından ebediyete kadar göz atmasın çünkü ayrılığımın gecesi gibi karanlık akşamı var. (benzetme)

Kara çırmay yaş töküp efgân kıılır-min hâme dik

İtkeli nâlân köñül bu nev'-i mâtemdür maña 12/5

Karalar bağlayıp gözyaşı dökerek kalem gibi feryat ediyorum, gönlün inlemesi bana bir çeşit matemdir. (benzetme)

Firâk otıdın anıñ dik kızıp turur bedenim

Kim anı sâkin iter cânını örtegen tügenim 417/1

Canı yakan yaram onu sakin yapar, ayrılık ateşinden bedenim onun gibi yanıp durur. (benzetme)

Cân meger çıkķay ve yâhûd seyl-i eşkim kûyidin

Çıkķu dik min bari ol kûy içre tutmay min orun BV 444/3

Gözyaşı selim bütün köyden çıkacak (taşacak) veyahut benim canım çıkacak gibi bütün köyde yer edinmeyeceğim. (durum)

Za'f ara ol kûyidin südrer kolum tartıp rakıb

Benddin ayırķu diktür kılsa nâ-hencâr küç BV 98/5

Rakip, güçsüzlüğümün içinde kolumdan çekip beni (senin) köyünden sürececek, usulsüz güç uygulasa bedenimden kolumu koparacak gibidir. (durum)

Değerlendirme ve Sonuç

Ali Şir Nevâyî'nin Türk diline katkıları üzerine yapılan incelemede, divanlarına yönelik literatürdeki sınırlı çalışmaların olduğu görülmüştür. Nevâyî'nin güçlü dilinin daha kapsamlı bir şekilde araştırılması, sadece şairin bireysel yeteneklerini değil, aynı zamanda o dönemin dilini ve kültürünü anlamak adına önem taşımaktadır. Bu amaç doğrultusunda Ali Şir Nevâyî'nin üçüncü divanı olan *Bedâyiü'l Vasat* incelenmiştir. Şiir incelemeleri bağlamında edatlar, şiirin temel yapı taşları arasında önemli bir yere sahiptir. *Bedâyiü'l Vasat*'ta yapılan inceleme, edatların özellikle “*dik*” edatının kullanımının şiirin anlamına ve estetiğine nasıl katkı sağladığını ortaya koymaktadır. Edatlar, şâirin ifadesindeki incelikleri ve estetik detayları belirleyerek şiirin anlamını zenginleştiren unsurlardır. Nevâyî'nin dil evreninde edatların kullanımı, onun şiirsel anlatımının derinliği ve özgünlüğü üzerinde belirleyici bir rol oynamaktadır. Buradan hareketle, araştırmada Ali Şir Nevâyî tarafından en sık kullanılan edatlardan biri olan “*dik*” edatı üzerine odaklanılmıştır. Bu odak, Nevâyî'nin dil kullanımındaki belirli bir özelliği derinlemesine inceleyerek edatın şiirsel ifade ve anlam oluşturmada nasıl bir rol oynadığının daha detaylı bir şekilde anlaşılmasına imkan sağlamıştır. Bu bağlamda, Ali Şir Nevâyî'nin *Bedâyiü'l Vasat* divanında sıkça kullanılan “*dik*” edatının fonksiyonları ve kullanım alanları detaylı bir şekilde incelenmiştir. Nevâyî'nin *Bedâyiü'l Vasat*'ta *dik* edatının kullanımları çerçevesinde, edatın genellikle isim ve isim grupları ile birlikte ve ek fiil olarak

yüklem görevinde kullanıldığı tespit edilmiştir. Beyit aktarımından anlaşıldığı üzere, *dik* edatından önce gelen isim, zamir gibi dil bilgisel sözcükler, benzetmenin birer parçası olarak beyitte önemli bir rol oynamaktadır. Çünkü dil bilgisinin doğru tespiti, okuyucuyu anlama götürmekte katkı sağlamaktadır. Dil bilgisinin temel amacının, dilin anlaşılması, iletişim kurulması ve dil bilgisinin dil eğitimi için bir araç olduğu unutulmamalıdır. Edatın isimler, zamirler ve tamlamalar gibi sözcük ve sözcük gruplarıyla kullanımının yanı sıra “*diktür*” şeklinde yüklem olarak kullanımlarına da rastlanmıştır. Aynı zamanda bu edat sözcüksel anlam bilim açısından ele alınmış, benzetme olmak üzere bağlamdan yola çıkarak çeşitli işlevleri belirlenmiştir. Benzetme, ihtimal, belirsizlik, miktar ve durum fonksiyonları tespit edilerek ilgili beyitlerin Türkiye Türkçesine aktarımı yapılmış ve Bedâyiü’l Vasat’ın *dik* edatı çerçevesinde farklı açılardan tespitleri ortaya konulmuştur. Nevâyi’nin dil kullanımındaki bu çeşitliliği ve zenginliği, onun dil becerisi ve edebî eserlerindeki derinliğinin bir göstergesidir.

Kaynakça

- Ağca, E. (2020). Türk Dilinin Tarihsel Diyalektolojisi [Doktora Tezi]. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, Eskişehir.
- Argunşah, M. (2014). Çağatay Türkçesi. *Kesit Yayınları*, İstanbul.
- Baydar, T. (2001), Ahmet Hamdi Tanpınar’ın “Huzur” İsimli Romanında Kelime Grupları, (Yüksek Lisans Tezi), *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Erzurum.
- Böke, İ. S. (2018). Ali Şîr Nevayî'nin "Garaibü's-Sıgar" İsimli Eserinde Edatlar (Yüksek Lisans Tezi). *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul.
- Çelik, Ü. (1996). Leylî vü Mecnûn- Ali Şîr Nevâî. *Türk Dil Kurumu Yayınları*, Ankara.
- Dağistanlıoğlu, B. E. (2015). Teg Edatı ve Çağataycadaki Varyasyonları Üzerine. *International Journal of Language Academy*.
- Eckmann, J. (1960). Küçük Çağatay Grameri, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C.10, s. 41–64.
- Ercilasun, A. B. (2013). Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi. *Akçağ Yayınları*, Ankara.
- Ergin, M. (2013). Türk Dil Bilgisi. *Boğaziçi Yayınları*, İstanbul.
- Gabain, A. (2000). Eski Türkçenin Grameri (çev. Mehmet Akalın). *Türk Dil Kurumu Yayınları*, Ankara.
- Hacıeminoğlu, N. (1989). Türk Dilinde Edatlar. *Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları*, İstanbul.
- Hunutlu, Ü. (2018). Türkçede K- > G- ve T- > D- Tonlulaşması Üzerine Düşünceler. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Erzurum.
- Karaağaç, G. (2009). Türkçenin Söz Dizimi. *Kesit Yayınları*, İstanbul.
- Karaağaç, G. (2012). Türkçenin Dil Bilgisi. *Akçağ Yayınları*, Ankara.

- Karahan, L. (2019). Türkiye Türkçesinde Söz Dizimi, *Akçağ Yayınları*, Ankara.
- Korkmaz, Z. (2019). Türkiye Türkçesi Grameri- Şekil Bilgisi, *Türk Dil Kurumları*, Ankara.
- Köprülü, F. (1989). Ali Şir Nevâî, Edebiyat Araştırmaları. (II. Cilt, 2. Baskı) *ÖtükenYayınları*, İstanbul.
- Kut, G. (1989). Ali Şir Nevaî. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, *İslam Araştırmaları Merkezi*, s. 449-453.
- Mengi, M. (2019). Eski Türk Edebiyatı Tarihi (Edebiyat Tarihi-Metinler). *Akçağ Yayınları*, Ankara.
- Sarı, M. (2000). Türkiye Türkçesinde Sözcük Türlerinin Değişikliğe Uğraması. *Türkoloji Dergisi*, 13 (1).
- Soydan, S. (2019). Ali Şir Nevâyî'nin Manzum Eserlerinde Dêk / Dik Edatının Kullanımı. *Dil Araştırmalar Dergisi Bahar 24*: 131-147.
- Özkan, F. (1996). Nevayi Eserleri İçin Yazılmış Bir Lügat Der Beyân-ı Istılâhât-ı. Emlahu'suarâ Mevlânâ Nevâyî. *Bilig 1*, Bahar, 198-243.
- Togan, A. Z. V. (1978). Ali Şir. İslâm Ansiklopedisi. *Milli Eğitim Yayınları*. Ankara.
- Topçu, Ç. (2011), Türkçede Sıfat Fiil Kategorisi, *Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Sakarya.
- Türk, V. & Boz, E., (2019). Xiv-Xv. Yüzyıllar Türk Dili. *Açıköğretim Fakültesi Yayınları*, Eskişehir.
- Türkay, K. (2002). Ali Şir Nevâyî-Bedâyî'ü'l-Vasat. *Türk Dil Kurumu Yayınları*. Ankara.

Kısaltmalar

BV: Bedâyiü'l Vasat

TDK: Türk Dil Kurumu

Akt: Aktaran